

DOI: 10.33398/2224-0926-2020-3-37-32-45

УДК 930.2:[81-057.4:78.071](477.83-25)"19"(092/093)

Яким Горак

ORCID 0000-0003-0707-8751

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ ТА СТАНІСЛАВ ЛЮДКЕВИЧ: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЗАЄМИН

У статті на основі джерел здійснена спроба реконструкції життєвих і творчих взаємин між українським мовознавцем, бібліографом, істориком, журналістом, етнографом, громадським діячем Зеноном Кузелею та Станіславом Людкевичем. Розглядається період їх навчання у Львівському університеті, діяльність у студентському «Академічному Братстві», співпрацю в Етнографічній комісії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка і у виданому збірнику О. Роздольського – С. Людкевича, довкола ювілею студентського товариства «Січ» у Відні, аналізуються факти з листів вченого до композитора. Висвітлено також оцінку З. Кузеля виданням, здійсненим С. Людкевичем, враховані факти участі вченого у концертах, де виконувалися твори С. Людкевича. У додатку до статті додано повні тексти трьох листів З. Кузеля до С. Людкевича та їх наукове опрацювання.

Ключові слова: *Зенон Кузеля, Станіслав Людкевич, «Академічне Братство», український університет у Львові, Етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, студентське товариство «Січ» у Відні, Український Науковий Інститут у Берліні, Антон Рудницький.*

Взаємини між Станіславом Людкевичем і Зеноном Францісковичем Кузелею (1882–1952) – українським мовознавцем, бібліографом, фольклористом, істориком, журналістом, етнографом, редактором, громадським діячем, дійсним членом НТШ – не були предметом окремого дослідження. Серед музикознавчих праць С. Людкевича прізвище З. Кузеля згадується тільки раз, у підтекстовій примітці і то – у переліку. У двотомній монографії Зеновії Штундер про С. Людкевича прізвище вченого фігурує принагідно по разі у кожному томі [25, 133; 26, 31]. В єдину поки що монографію про З. Кузеля Тамари Пацай [16] дивним чином не увійшов фактаж біографії вченого, який пов'язував його з С. Людкевичем (участь в «Академічному братстві», видання альманаху до ювілею віденської «Січі» тощо). В окремому підрозділі монографії (4.1), присвяченому фольклористичній діяльності З. Кузеля, дослідниця не згадує факту збору і запису ним народних пісень та їх публікації у збірці О. Роздольського – С. Людкевича. Цінну інформацію про згадки прізвища і праць С. Людкевича у публікаціях З. Кузеля дає бібліографічний покажчик Ольги Хміль «Зенон Кузеля (1882–1952)» [20].

У Меморіальному музеї Станіслава Людкевича серед корпусу автографів листів до композитора від широкого кола діячів культурно-мистецької та суспільно-політичної еліти того часу є три листи від Зенона Кузеля (їх повний текст наводимо у додатку до статті). Листи, хоч є цінним джерельним матеріалом, проте розкривають лише окремі точки їх спілкування. Назагал, дослідження життєвих і творчих контактів цих діячів виявляє дослідникові парадоксальну річ: в біографіях обох діячів є підтверджені джерелами події, факти, коли неодмінно мала би відбутися їх зустріч, але ані разу ця зустріч прямо не задокументована, і доводиться, наводячи згадки в джерелах, лише припускати її можливість.

Знайомство С. Людкевича із на три роки молодшим від себе З. Кузелею відбулося, очевидно, під час їх навчання у Львівському університеті. С. Людкевич навчався тут протягом 1897–1901 року, З. Кузеля провчився у Львові лише один навчальний рік (1900–1901) і, мабуть, в межах того року знайомство й відбулося. Т. Пацай вказує, що обидва діячі були однокурсниками [16, 40].

І С. Людкевич, і З. Кузеля були членами товариства українських студентів університету – «Академічної громади», яке засноване ще на початку 1890-х років, але під такою назвою діяло з 1896 р. до самоліквідації в грудні 1901р. С. Людкевич був активним членом товариства до кінця його існування в різних напрямках діяльності: тут він познайомився з багатьма відомими пізніше діячами і такими авторитетами, як І. Франко чи М. Грушевський, виступав на вічах (зокрема, у справі боротьби за український університет у Львові), публікував статті у друкованому органі товариства – журналі «Молода Україна», організовував концерти, керував студентським хором, з яким виступав на різних імпрезах і здійснив концертну мандрівку. Свідчення про участь З. Кузеля в «Академічній громаді» дає журнал «Молода Україна»: серед публікацій журналу 1900 року є допис про загальні збори товариства 13 листопада 1900 р., на яких вибрано новий виділ, до якого як виділовий увійшов З. Кузеля [5, 424]. 1901 р., коли українські студенти університету розпочинали боротьбу за український університет у Львові, З. Кузеля теж долучався до спільної справи: разом з Євгеном Бурачинським, Мироном Залітачем, Євгеном Косевичем, Євгеном Олесницьким, Володимиром Старосольським та Володимиром Темницьким він підписав опубліковану в журналі відозву-звернення в справі боротьби за університет [21, 359–361].

Знайти документальне підтвердження їх контактів і співпраці в якихось заходах в «Академічній громаді» не вдалося. Одним з таких заходів мав би бути концерт хору «Академічної громади» під керівництвом С. Людкевича у Чернівцях 8 грудня 1900 р., де в листопаді того ж було засноване академічне товариство «Молода Україна». З. Штундер пише про цей виступ українських академіків у Чернівцях: «Людкевич приїхав до Чернівців з хором львівських студентів, в якому тоді співали Василь Пачовський, Михайло Волошин, Зенон Кузеля, Павло Чайковський, Іларіон Боцюрків та ін. [...]» [25, 134]. Звідки почерпнула дослідниця відомості про участь названих осіб в хорі – не вказано. Преса, яка оповідає як про заснування товариства, так і про перебіг концерту [12, 442–443], навіть характеризує С. Людкевича як диригента і автора творів, про будь-яку участь З. Кузеля не згадує. Газета «Буковина» повідомляє, що на концерті виконували М. Лисенка «Не забудь юних днів» (співала Проскурницька), рапсодію Ліста (грав В. Гузар), «На прю», народні пісні (серед них «Про Куперяна», «Ой не гаразд Запорозжці»), поезію «З боротьби титанів» (виголосив автор В. Пачовський). «З цілого концерта, – читаємо в дописі названої газети, – винесла публіка дуже добре вражінє головно завдяки умілости діригента, молодого композитора, музика д. Людкевича. Не від річи буде сказати на сім місци, що сей молодий чоловік є уже автором багатьох композицій як: Франкового «Вічного революціонера», Поклику Драгоманова і знаний із гармонізації народних пісний, з яких кілька було відспіваних на остатнім концерті» [6, 3]. Після концерту комерс, на якому промовляли О. Попович, Олександр Левицький від імені «Молодої України», Володимир Старосольський від групи львівських академіків, П. Галушчинський, Гаморак, Я. Вінцковський, О. Кобилянський, Т. Мелень.

З 1901 до 1906 року З. Кузеля навчався у Віденському університеті, однак не покидав контактів з Галичиною, зокрема співпрацював з Науковим товариством ім. Т. Шевченка, беручи участь в етнографічних експедиціях товариства – отже, бував у Галичині і міг контактувати з С. Людкевичем.

У зв'язку з редагуванням та підготовкою до друку українських народних пісень, зібраних О. Роздольським, С. Людкевич у той час співпрацює з Етнографічною комісією НТШ. Серед документів НТШ збереглася рукописна канцелярська книга в твердій чорній обкладинці, в якій містяться протоколи філологічної секції, спільних засідань, мовної комісії та етнографічної комісії [10]. За цими документами, С. Людкевич прийнятий до лав Етнографічної комісії на її засіданні 2 січня 1902 р. [10, арк. 73], де вперше обговорювалася справа опрацювання матеріалу, зібраного О. Роздольським. Зауваги С. Людкевича в справі труднощів підготовки були озвучені ним на засіданні 26 березня 1902 р. На XI засіданні комісії 11 червня 1903 р. С. Людкевича обрано секретарем комісії [10, арк. 74]. З. Кузеля обрано до лав комісії на I засіданні 13 червня 1905 року [10, арк. 75], а на засіданні 23 грудня 1907 р. серед членів комісії, очолюваної президією в складі Ф. Вовка, І. Франка та В. Гнатюка, перераховано С. Людкевича і З. Кузеля [10, арк. 77 зворот]. Наведена інформація відрізняється дещо від поданої у випусках «Хроніки НТШ», де С. Людкевич прийнятий членом комісії лише на засіданні комісії 23 грудня 1907 р. [22, 14], а З. Кузеля – 1906 р [23, 25], і тільки в 1908 і 1909 роках обоє вони фіксуються як члени Етнографічної комісії. Спілкування між С. Людкевичем та З. Кузелею, очевидно, відбувалося в роботі Етнографічної комісії, хоч рукописні протоколи ніде не фіксують спільної їх участі в засіданнях. З праць З. Кузеля в документації комісії на XII засіданні 13 червня 1904 р. заплановано видати в одному з томів «Матеріалів до українсько-руської етнології» працю Марка Грушевського «Про дитину в українському житті» [10, арк. 77]. Цю працю під назвою «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу» буде опубліковано в 1906–1907 роках (одночасно зі збіркою О. Роздольського – С. Людкевича) як восьмий та дев'ятий томи «Матеріалів...» в обробці З. Кузеля. У десятому томі цього видання, вихід якого у світ констатовано на засіданні комісії 23 грудня 1907 [10, арк. 77], буде опублікована праця З. Кузеля «Бойківське весілля в Лавочнім (Стрийського повіта)».

Збірник, підготований С. Людкевичем, був запропонований до друку в НТШ і, після реферування його І. Франком на засіданні філологічної секції 22 листопада 1906 р [24, 11; рукопис: 10, арк. 46], схвалений до публікації як 21-ий і 22-ий томи «Етнографічного збірника» НТШ. Ці томи вийшли в 1906–1907 роках. У передмові до I тому праці С. Людкевич, вказуючи приналежність використаних фольклорних матеріалів, зазначає окрім своїх: «Головно д[обродія] Й. Роздольського (а то пісні з Берлина коло Бродів, із Дунаєва пов[іт] Перемишляни і деякі з Лемківщини) – далі д[обродієм] З. Кузеля (із Бережанщини), п[ана] А. Хомика з Лубянок і Шельпаків, пов[іту] Збарзького та д[обродієм] Кашубінським (з Пікулич, перемиського пов[іту]» [11, III]. Видану С. Людкевичем та О. Роздольським збірку З. Кузеля згадав у рецензії на працю Раймунда Фрідріха Кнайдля «Звіт про народознавчі дослідження Галичини Руської Польщі та всього світу», опубліковану у «Записках НТШ» 1909 р.: «Огляд обіймає праці, що дотикають преісторії, етнографії і фольклору українсько-польської території за 1906-ий і 1907-ий рік. Між иншим обговорені тут:

Гуцульщина Шухевича (ч. IV), Дитина [«Дитина у звичаях і віруваннях українського народу» – спільна праця Марка Грушевського і Зенона Кузелі, що була опублікована як 8-ий том «Матеріялів до Українсько-Руської Етнології» у Львові 1906 р. – Я. Г.] Мр. Гр[ушевського] – Кузелі (т. VIII, IX), Коломийки Гнатюка, Пословиці Франка, Мельодії Роздольського і Людкевича і Записки н[аукового] т[овариства] ім. Ш[евченка] томи 69 до 74, а то статі Колесси (про ритміку), Кузелі (Король Матвій Корнін, Огляд антроп[ологічний], археол[огічний] і етногр[афічний] літератури, Причинки до вірувань з поч. XIX ст.), Франка (Про Правду, вертеп, Студії над укр[аїнськими] нар[одними] Піснями), Рудницького, Зубрицького, Щербаківського (про деревляні церкви)» [7, 194–195].

З 1906 р. С. Людкевич, працюючи викладачем Перемишльської гімназії, задумав поїхати до Відня для завершення своєї музичної освіти і клопотався про це у директора гімназії Г. Цеглинського, який відпускати С. Людкевича не хотів. За підтримкою і сприянням у наданні відпустки композитор звертався до О. Барвінського і К. Студинського. З. Кузеля був, мабуть, дотичний до отримання протекції для композитора від К. Студинського. До такої думки схиляє лист С. Людкевича з Відня до літературознавця, орієнтовно датований 1908 р., в якому сказано: «По друге, дізнавшись від тов[ариша] др. Кузелі про звісту моєї відпустки, уділену єму В[исоко]-п[оважаним] П[аном]. Професором – і супонуючи [припускаючи. – Я. Г.], що не мала в тім ділі протекція з боку В[исоко]п[оважаного] П[ана] Проф[есора] була потрібна, почуваю ся до милого обовязку зложити Вп. п. Проф. сердечну подяку» [19, 219].

Протягом 1906–1908 рр. С. Людкевич проходить у Відні навчання, результатом якого став захист докторської дисертації. На той час З. Кузеля вже завершив своє навчання у тамошньому університеті, але зв'язків з Віднем не покидав: йому часто доводиться там бути як стипендіатові НТШ, а 1908 р. він представляв назване товариство на XVI Міжнародному з'їзді американістів. Зустрічі обох діячів в Австро-Угорській столиці могли б мати місце, однак документальних підтверджень цьому нема.

19 березня 1908 р. у Відні відбулося відзначення 40-літнього ювілею товариства «Січ». З. Штундер пише: «На ювілейному святкуванні хор, напевне під керівництвом Людкевича, виконав його „Вічного революціонера”» [25, 205]. Дослідниця не подає джерел свого припущення. Натомість львівські газети, інформуючи про святкування, не вказують участі в ньому С. Людкевича як диригента, хоч він міг бути присутнім як слухач. Якимсь недоглядом пресових дописів це годі назвати – надто ж відомою і заслуженою особистістю був С. Людкевич на той час. У дописах «Діла» [14] і «Руслана» [27] йдеться про те, що програму в цілому і твір С. Людкевича зокрема виконував хор «Січі», що складався з 14 чоловік, під керівництвом диригента Прокоповича. Крім твору С. Людкевича хор виконував також «Гей по горі роман цвіте» А. Вахнянина, «З'їздив коника» Ф. Колесси, «пісні А. і Б. Вахнянинів», «Хор Запорожців». Крім того в програмі були промови (В. Кузьмовича і Галущинського) і сольні виконання (фортепіанний твір у виконанні С. Дністрянської, солоспіви М. Лисенка у виконанні Гриневецької та диригента Прокоповича). Після концерту відбувся комерс, на якому промовляли Павлюк, К. Студинський, О. Колесса, М. Кордуба, М. Лозинський. За дописом газети «Руслан», на святкування прибуло багато представників товариства з родинами, серед них і родина Кузелів.

Ще з 1907 року товариство «Січ» ініціювало видання свого ювілейного альманаху. Для цього від імені товариства «Січ» було розіслано запрошення до участі у виданні, підписане комітетом (у складі якого був З. Кузеля) чи не всіх представників мистецької та наукової еліти. Таке запрошення отримав і С. Людкевич орієнтовно в грудні 1907 р.: у листі З. Кузеля до М. Грушевського з грудня 1907 р. серед перерахованих авторів, які як члени товариства вже запрошені до участі в альманаху, зазначено й ім'я С. Людкевича [9, 38]. Надіслані матеріали – художні твори, мемуаристику, наукові праці – до публікації в збірнику готували редактори Кузеля і Микола Чайковський. Для альманаху С. Людкевич надіслав свій солоспів «День і ніч падають сніги» на слова Б. Лепкого, нотний текст якого був опублікований у додатку видання. Альманах опублікований у жовтні – на початку листопада 1908 р., і повідомлення про його вихід помістили львівські газети «Діло» та «Руслан». Це анонсові статті з переліком прізвищ авторів матеріалів, серед яких М. Грушевський, І. Франко, І. Горбачевський, Ст. Дністрянський, К. Студинський, І. Раковський, Б. Лепкий, М. Вороний, В. Пачовський, Г. Цеглинський, А. Вахнянин та інші. «Діло» вказує, що «в додатку друковано прегарну нову композицію д-ра С. Людкевича» [15, 3], а «Руслан» зауважує, що «несподіванкою буде також нова композиція дра Ст. Людкевича до слів Б. Лепкого» [13, 3]. Після публікації збірника З. Кузеля надіслав 9 грудня 1908 р. С. Людкевичу листа з подякою за участь в альманаху і проханням спричинитися до фінансового покриття накладу. Це і є перший зі збережених листів З. Кузеля до С. Людкевича.

1911 р. у Галичині широко вшановувалися 50-ті роки смерті Т. Шевченка. З тої нагоди у Львові 10 і 13 березня відбувся концерт, значну частину програми якого становили твори С. Людкевича: «Симфонічний танець», «Косар», «Хор підземних ковалів» та четверта частина «Кавказу». За дорученням комітету святкувань на початку того року С. Людкевич відредагував, а в жовтні видав літографічним друком збірку з десяти композицій (оригінальних, так і перероблених) різних авторів на мішаний хор до слів Т. Шевченка під назвою «Кобзар». У передмові, позначеній укладачем датою «У Львові 10 марта 1911 р.», С. Людкевич писав: «Отся збірка має хоч в части зарадити загальній пекучій потребі і недостачі добрих а легких хоральних творів до Шевченкових поезій, пригожих до продукцій нашими міщанськими і селянськими хорами на провінції, з нагоди рік-річно устроюваних вечерниць поета по всім закуткам галицької землі. [...] Сповняючи се поручення, передаю отсю поки що невеличку збірку до публічного ужитку з надією, що вона буде симпатично принята нашими співочими кружками на провінції, та коли й не вповні й не відразу виповнить прогалину, то бодай дасть товчок до дальших видавництв в тім напрямі» [Цитую за: 25, 224]. У чернівецькому місячнику «Читальня» 1912 р. З. Кузеля подав таке коротке повідомлення про це видання: «У нас входить чим раз більше в звичай улаштувати рік-річно Шевченківські обходи і вечерниці. За більшими містами і місточками пішли вже і невеликі села, і нині рідко де подиблемо читальню, що не обходила би роковини смерті Шевченка. Найбільшою перешкодою в уряджуваню таких обходів був брак відповідних хорових композицій для селянських та міщанських хорів. Наші композиції або за трудні до виконання, або недоступні ширшим кругам. Сій недостачі зарадив отсим наш звісний композитор С. Людкевич, видавши збірку добрих і легких пісень – в укладі на мішаний хор. Збірка містить отсі

композиції: М. Лисенка: Ой діброво, темний гаю; Калина; На городі коло броду. – Ф. Колесси: Ой умер старий батько. – Топольницького: Ой три шляхи. – Ст. Людкевича: Закувала зазуленька. – Із. Воробкевича: Чого мені тяжко; Думи мої. – І. Біликовського: Думи мої і Д. Роздольського: Сонце заходить. Збірка видана гарно і не дорога і тому повинна знайти легкий доступ до наших читалень і співаків» [8, 32].

З початком Першої світової війни доля розкинула життєві шляхи обох діячів. С. Людкевич, покликаний до війська, брав участь в обороні Перемишля, попав у російський полон, який відбував у казахському Перовську, і лише 1919 р. повернувся до Львова і тут в повоєнних 20–30 роках став одним з очільників музично-громадського життя Галичини. З. Кузеля ще перед війною оселився у Відні і не повернувся до Галичини. Він зустрів початок війни у Відні, де з 1916 р. проводив національно-просвітницьку роботу у зальцведельському таборі для військовополонених українців, а також у таборі для офіцерів Ганноверш-Міндоні.

Влітку 1920 р. З. Кузеля переїхав до Берліна, де теж влився у вир наукового, громадського та видавничого життя. Як громадський діяч він працює в «Українській громаді» в Берліні, як видавець – з 1921 р. очолює видавництво «Українське слово» і видає однойменний тижневик (а з 1923 р. – ще й щоденник), співпрацює з журналом «Літопис політики, письменства і мистецтва» (з 1924), видавництвами «Ратай» та «Українська Накладня». Як науковець працює в Українському Науковому Інституті, який проіснував впродовж 1919–1945 рр. З. Кузеля очолив кафедру етнографії та етнології (з 1931 р.), редагував (з 1933 р.) місячник «Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні», а також обіймав посаду референта справ бібліотечних і пресових Інституту. В обов'язки З. Кузелі як референта входило, за дослідженням Т. Пацай, «активне листування з авторами, видавництвами, науковими товариствами – просив надсилати літературу, власні книгозбірні [...]» [16, 69]. Саме з такою посадовою роботою З. Кузелі в Інституті пов'язаний другий з його листів, що зберігся в архіві С. Людкевича, але адресований керівному Відділу Музичного товариства ім. М. Лисенка і датований 1 грудня 1925 р. У ньому З. Кузеля передовсім вітає появу журналу товариства. Як відомо, на той час Музичне товариство не мало власного друкованого органу – короткочасно такий з'явився лише в 1929–1930 рр. у вигляді «Музичного Вістника», якого вийшло тільки 2 номери. Очевидно, під «журналом» йшлося про «неперіодичний часопис» «Музичний листок», єдиний номер якого того року (1925) до вшанування сотих роковин смерті Дмитра Бортнянського вийшов під редакцією С. Людкевича під грифом Товариства. У цьому єдиному випуску видання, який охоплював 11 сторінок, було поміщено реферат С. Людкевича «Д. Бортнянський а сучасна українська музика», прочитаний на концерті, розвідку Василя Щурата «Як пізнали Д. Бортнянського на Західній Україні», а також розділ «Хроніка і бібліографія» з оглядом нових музичних книжок («Практичний курс гармонії» Федора Якименка, «Історії української музики» Миколи Грінченка та «Шкільного співаника» Філарета Колесси) та хронікальні повідомлення. Як свідчить короткий вступний допис «Від редакції», видання «Музичного листка» планувалося продовжити, щоб «порядкувати та уймати в якесь одне русло відрухові прояви нашого музикотворення в Зах[ідній] Україні». Однак, таким виданням «Музичний листок» не став через фінансові труднощі. З. Кузеля у листі звертається до Товариства з проською надсилати свої видання для обміну і рецензування, а також переказує вітання С. Людкевичу.

Впродовж 30-х років З. Кузеля веде широку лекторську роботу на різних українознавчих курсах. Впродовж 1933–1938 р. під його редакцією Український Науковий Інститут в Берліні видавав місячник «Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні», перше число якого вийшло 5 червня 1933 р.

Грудневий номер журналу з 1933 р. повідомляв: «Український Науковий Інститут у Берліні» запросив нашого відомого музику Антона Рудницького на серію викладів з обсягу нашої музики. Виклади п. Рудницького відбуватимуться заходом Інституту на Університеті та в деяких високошкільних берлінських установах» [3, 9]. Перший виклад А. Рудницького «Українська народна пісня. Її опрацювання і примінення в українській музиці» відбувся 9 лютого німецькою мовою в залі університету «зі співочими вставками Марії Сокіл» [4, 8]. З другого викладу, який відбувся 16 лютого в залі Інституту, «Вісти...» подали фрагмент реферату А. Рудницького з такою преамбулою: «Перейшовши коротко головні моменти з історії нашої народної і артистичної музики й розглянувши критично музичну творчість Лисенка, що досі звичайно безкритично прославлялась, прелегент перейшов більш докладно до характеристики новішої музики на радянській Україні та в Галичині, що все ж іще не може цілком емансипуватися від дилетанщини в опрацюванні народних пісень й особливо докладно спинився над модерною школою українських музик в уступі, що його тут наводимо в цілості» [18, 4]. З наведеного уступу очевидно, що А. Рудницький вважав, що українська музика не дала ще генія рівня Глінки, Гріга чи Вагнера, який би поставив її у рівень з іншими народами світу. М. Лисенко в цьому контексті «був лише талановитою спробою, що зробила його славним, але відомим лише серед його народу» [18, 5]. Лектор вважав, що сучасний композитор повинен перетворювати здобутки свого народу у «форми, зрозумілі для всіх», повинен «заговорити музичною мовою, до якоїб прислухалися усі» – отже, це має бути модерний композитор, який має користуватися «усіми прийомами сучасної європейської техніки та мови»: «Але під час, коли всі другі композитори, включно з тою уміркованою галицькою групою, яку представляють Людкевич, Барвінський і Ніжанковський, вважали і вважають, що тільки шляхом плекання народної музики можна нам українцям дігнати світову музику, – в той же час модерні українські компоністи вважають, що правильний шлях якраз відворотній: від модерної світової музики до народної української. Наслідки поки що такі: ця уміркована група компоністів, послугуючись старими засобами музичної мови, все відстає від дійсності на добрих кількадесят літ» [18, 6]. Очевидно, фрагмент реферату А. Рудницького друкувався не стільки з міркувань радикального новаторства викладених у ньому думок, скільки з настороженості З. Кузеля щодо надмірної критичної налаштованості лектора – українця з походження – щодо українського матеріалу.

Думки, наведені у виступі, матеріалізувалися й отримали розвиток у відомій статті Антона Рудницького «O współczesnej muzyce», опублікованій в польському місячнику «Сигнали» в березні 1934 р. У ній А. Рудницький подав загальний погляд на розвиток української музики, давши короткі характеристики її найвизначнішим представникам – від представників «Перемишльської композиторської школи» до сучасних В. Барвінського, С. Людкевича, Н. Нижанківського, П. Сениці, Л. Ревуцького, В. Косенка, М. Вериківського, К. Данькевича, Б. Лятошинського, З. Лиська і власної творчості. Та найбільше обурення в тогочасних українських композиторів в Галичині викликала характеристика А. Рудницьким постаті М. Лисенка, який

«niesłuszne i niepotrzebne został wyniesiony na piedestał i ochrzczony mianem „największego ukraińskiego muzyka i twórcy”. Talent jego mniej niż średni i techniczna doskonałość nie dają podstaw do tego tytułu» [17, 13].

Лекції А. Рудницького та його стаття в польському виданні стали підставою звернення З. Кузеля до С. Людкевича з проханням подати свою думку відносно проблематики статті та доцільності публікації таких матеріалів у європейській пресі. Відповідь С. Людкевича нам невідома, але очевидно, узагальнивши негативну думку галицьких композиторів-музикознавців про статтю, С. Людкевич надіслав З. Кузеля матеріали – відповіді А. Рудницькому, які на шпальтах газет своїми статтями дали В. Барвінський («В обороні доброго імені нашої музичної традиції (відповідь на статтю Антона Рудницького «O współczesnej muzycie» в «Sygnały»)), опублікована в газеті «Новий час», та Н. Нижанківський («Шляхи розвитку української музики (у відповідь п. Антонові Рудницькому)», друковану в «Ділі». У листі-відповіді з Берліна від 3 квітня 1934 р. З. Кузеля дякує за надіслані матеріали, цілком поділяючи думку авторів статей: «Ваші інформації возьмемо на будуче під увагу, а крім цього дуже радо використаємо Ваш майбутній побут у Німеччині, щоб про подібну тему поінформувати німецький загаль Вашими устами. В кожному разі просимо надсилати нам для Інституту Ваші музичні публікації, щоб тутешні кола мали відповідний матеріал для студій, а поки-що в нашій бібліотеці маємо тільки видання Оренштайна й Ярославенка», – сказано в листі. «Майбутній побут у Німеччині» С. Людкевича не відбувся, як і не відбулася зустріч, про можливість якої розпитував у листі З. Кузеля.

Упродовж всього часу видання «Вістей...» під редакцією З. Кузеля журнал поміщав повідомлення й про концерти українських музикантів (К. Чічки-Андрієнка, Л. Колесси, І. Синенької-Іваницької, А. Рудницького та М. Сокіл) у Берліні та концерти тутешньої української громади, на яких серед інших звучали твори С. Людкевича. Так, наприклад, на концерті 6 травня 1936 р. у виконанні хору УНІ під керівництвом Євгена Цимбалістого за участю співака А. Павлюка прозвучала хорова обробка С. Людкевича стрілецької пісні «Ой видно село». Допис про концерт інформує, що «коротке вступне слово, як рівнож пояснення перед кожною піснею давав в німецькій мові проф. др. З. Кузеля» [2, 8–9]. А на концерті до роковин смерті М. Лисенка 21 листопада 1937 р., влаштованому українською громадою в Берліні, виступила Іванна Синенька-Іваницька, виконавши 16 пісень авторства М. Лисенка, Д. Січинського, Я. Степового, С. Людкевича, Нижанківського, В. Барвінського та Л. Ревуцького.

Початок Другої світової війни унеможливив зустрічі обох діячів. Під час війни З. Кузеля перебуває на посаді голови Комісії допомоги українському студентству, створеної в Кракові 1940 р, яку потім перенесено в Німеччину. Після капітуляції Німеччини З. Кузеля оселився в баварському місті Фюрт, де працював у відновленому Українському Вільному Університеті, став головою НТШ в еміграції, брав участь у підготовці «Енциклопедії українознавства».

Особиста зустріч обох діячів навряд чи була можлива в ті роки, але почути музику С. Людкевича З. Кузеля мав нагоду на «Вечорі української музики і співу», який пройшов у Берлінському залі Баха. Він був реалізований силами українських учнів колишнього Вищого Музичного Інституту у Львові, які внаслідок різних причин опинилися в еміграції. Про цей вечір у газеті «Львівські вісти» опубліковано

розлогу рецензію, в якій зокрема говорилося: «В суботу 11 липня улаштував „Ноус” (Націоналістична Організація Українських Студентів Великонімецьчини) „Вечір українського співу й музики”, в якому взяли участь: піаністка п-ні Дарія Каранович, сопран: Олена Сушко, баритон: Мирослав Антонович і тенор: Мирослав Старицький. Акомпаніювала п. Наталія Ляхович. Відому у берлінському музичному світі залю Баха виповнила українська й чужинна публіка. В перших рядах бачили ми представників громадського, наукового й художнього життя нашої колонії в Берліні. Науковий світ репрезентували: проф. І. Мірчук, проф. З. Кузеля, мгр. Ольхівський та інші. Художні кола заступали письменники з Юрієм Косачем й співробітники та кореспонденти української преси в Берліні» [1, 3]. У програмі концерту, який мав величезний успіх у публіки, звучали солоспіви М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, В. Барвінського, Н. Нижанківського, В. Косенка, С. Людкевича (зокрема його солоспів «Черемоше, брате мій...» виконав М. Старицький), опрацювання народних пісень, фортепіанні твори Л. Ревуцького, В. Барвінського, Н. Нижанківського.

Тож наведений матеріал переконує, що взаємини між С. Людкевичем та З. Кузелею тривали хоч і уривчасто внаслідок історичних подій і реалій життя кожного з них, але щонайменше близько 30 років. Спільне навчання у Львівському університеті, робота в Етнографічній комісії НТШ давали можливість для частих зустрічей, особливо в молоді роки. Після еміграції З. Кузеля, в міжвоєнні і воєнні роки особисті зустрічі навряд чи були можливі, але малою мірою компенсує їх відсутність збережене листування. Листування показує пошану З. Кузеля до думок С. Людкевича як авторитета в музичній галузі і знавця музичного життя Галичини (як у справі з виступами і статтею А. Рудницького). Джерела вказують також і на те, що З. Кузеля володів музичними даними (співав у хорі, хоч документально це не підкріплено, записував народні пісні) і мав нагоду чути твори С. Людкевича, коментував їх на українських концертах в Берліні, відгукувався на музичні видання композитора («Галицько-руські народні мелодії», «Кобзар»), цінив композитора як фольклориста.

Література

1. Вечір українського співу й музики в Берліні: Каранович, Сушко, Антонович і Старицький концертували в залі Баха (від нашого кореспондента). *Львівські вісті*. 1942. № 159 (283). 18 липня. С. 3. Підпис: Гогос.
2. Вечір української пісні в Берліні. *Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні*. 1936. № 4 (24). 30 квітня. С. 8–9.
3. Дрібні вісти. *Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні*. 1933. № 7. 5 грудня. С. 9.
4. Дрібні вісти. *Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні*. 1934. № 1 (8). 25 січня. С. 8.
5. Загальні збори Товариства «Академічна Громада». *Молода Україна*. 1900. № 11. С. 424.
6. Концерт українських академіків в Чернівцях. *Буковина*. 1900. № 142. 29.11 (12.12). С. 3. Підписано: Гість із провінції.
7. Кузеля З., Dr. R. F. Kaindl. Bericht über Arbeiten zur Volkenwissenschaft von Galizien, Russisch-Polen und der Ukraine Globus. 1909, 1. Том ХСV. с. 335–341, 365–368. *Записки НТШ*. Том СІ. Рік 1911. Кн. 1. С. 194–195. Підписано: З. К.
8. [Кузеля З.] Кобзар. Збірка композицій до слів Т. Шевченка в укладі на мішаний хор. Зредагував др. С. Людкевич. Ювілейне виданє комітету для обходу 50-их роковин смерті Т. Шевченка у Львові. *Читальня*: місячник для просвіти народу / Редагує видавнича комісія; Відвічальний редактор: Др. Мирон Кордуба. Чернівці, 1912. Число 2. С. 32. Підписано: З. К.

9. Листи Зенона Кузеля до Михайла Грушевського / Упоряд. В. Наулко, В. Старков. Запоріжжя: РА «Тандем – У», 2005. 84 с. (Серія: Старожитності Південної України, вип. 11).
10. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Фонд НТШ. Опис II. Спр. 42 а.
11. Людкевич С. Передмова. *Етнографічний збірник*. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Том XXI: Галицько-руські народні мельодії, зібрані на фонограф Йосифом Роздольським. Списав і зредагував Станіслав Людкевич. Часть 1. У Львові: Накладом Наукового Товариства імени Шевченка, 1906. С. III–XIX.
12. На зеленій Буковині. *Молода Україна* : Часопись української молодіжи. 1900. № 12. С. 441–449.
13. Наука, штука і література. Альманах віденської «Січи». *Руслан*. 1908. 14 (27) жовтня. С. 3.
14. Новинки. 40-літній ювілей товариства «Січ». *Діло*. 1908. № 75. 3 квітня (21 березня). С. 3. Підписано Н.
15. Нові книжки і видання. Альманах «Січ». *Діло*. 1908. № 241. 26 (13) жовтня. С. 3.
16. Пацай Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність. Львів: Бона, 2013. 252 с.
17. Rudnicki A. O współczesnej muzyce. *Sygnaly* : miesięcznik : sprawy społeczne, literatura, sztuka. 1934. N 4–5. 1.III. S. 13–14.
18. Сучасна українська музика. *Вісти з Українського наукового Інституту в Берліні*. 1934. № 2 (9). 25 лютого. С. 4–6.
19. У півстолітніх змаганнях : вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / Упоряд. О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник. Київ: Наукова думка, 1993. 708 с.
20. Хміль О. Зенон Кузеля (1882–1952): Бібліографічний покажчик. Львів: ЛННБ ім. В. Стефаника, 2016. 440 с.
21. Хроніка з нашого життя. *Молода Україна*. 1901. № 8–9. С. 359–361.
22. Хроніка НТШ. 1907. Вип. IV. Ч. 32.
23. Хроніка НТШ. 1906. Вип. I. Ч. 25.
24. Хроніка НТШ. 1906. Вип. IV. Ч. 28.
25. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. / Зеновія Штундер. Т. 1 (1879–1939). Львів: ПП «Бінар-2000», 2005. 636 с.
26. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. / Зеновія Штундер. Т. 2 (1939–1979). Львів: Місіонер, 2009. 360 с.
27. Ювілей віденської «Січи» (Допись зі Відня). *Руслан*. 1908. 11 (24). березня. С. 2–3.

References

1. Lied und Klavier Abend im Berlin: Karanovych, Sushko, Antonovych and Starytsky im Bach-Saal. *Lemberg Nachrichten*, 1942, No 159, July 18. P. 3. Signed: Gogos.
2. Ukrainische Lied im Berlin. *Nachrichten auf die Ukrainische Wissenschaft Verain im Berlin*. 1936. No 4, 30 April. P. 8-9.
3. News accueis. *Nachrichten auf die Ukrainische Wissenschaft Verain im Berlin*. 1933. No 7, 5 December. P. 9.
4. News accueis. *Nachrichten auf die Ukrainische Wissenschaft Verain im Berlin*. 1934. No 1 (80). 25 Januar. P. 8
5. The Conference of Academic Community. *Young Ukraine*. 1900. N 11. P. 424.
6. The Ukrainian Academic's concert in Czernivtsi. *Bukovyna*. 1900. N 2. 29.11. P. 8 (in Ukraine)
7. Kuzelia Z. Dr. R.F.Kaindl Bericht über Arbeiten zur Volkenwissenschaft von Galizien, Russisch-Polen und der Ukraine Globus. 1909, 1. Vol. XCV. S. 335–341, 365–368. *Zapysky Taras Shevchenko Scientific Society*. Vol. CI. 1911. Book 1. P. 191–195. Signed: Z.K. (in Ukraine)
8. Kuzelia Z. Kobzar. Zbirka kompozytsyi do sliv T. Shevchenka v ukhlydi na mishanyi khor. Zredahuvav dr. S. Liudkevych. Yuvyleine vydanie komitetu dlia obkhodu 50-ykh rokovyn smerty T. Shevchenka u Lvovi. [Kobzar Songs of T. Schevchenko lyrics in choral; arrangement.

- Ed. Dr. S. Liudkevych. The Anniversary Commemoration Edition on the 50 years of T. Shevchenko death in Lviv]. *Chytalnia: Educational Quarterly*. Edition Dr. M. Korduba. Chernivtsi, 1912, No 2. P. 32. Signed: Z.K. (in Ukraine)
9. Lysty Zenona Kuzeli do Mykhaila Hrushevskoho. [Letters of Zenon Kuzelia to Mykhailo Hrushevsky]. Ed. V. Naulko, V. Starkov. Zaporizhzhia: Tandem-U, 2005. 84 p. (Series: Rarities of Lowland Ukraine. Vol. 11). (in Ukraine)
 10. Lviv V. Stefanyk National Scientific Library. Manuscripts department. Shevchenko Scientific Society Depositing Archive. Sect. II. Vol. 42a. (unpublished) (in Ukraine)
 11. Liudkevych S. Introductory Notes. *Etnografichnyi zbirnyk / Vydaie Etnografichna komisiiia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*. Tom 21: Halytsko-ruski narodni melodii zibrani na fonograf Yosyfom Rozdolskym spysav i zredaguvav Stanislav Liudkevych. Chast 1. U Lvovi: Nakladom Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka, 1906. [*Etnographic Collection*. Under the auspices of Ethnology Department of T. Shevchenko Scientific Society. Vol. XXI. Rus and Halychyna folk songs, recorded on the phonograph by Josyp Rozdolsky, transcribed and edited by Stanislav Liudkevych. Part 1]. Ed. in Lviv under the auspices of T. Shevchenko Scientific Society, 1906. P. III–XIX. (in Ukraine)
 12. On green-lash Bukovyna. *Young Ukraine: Ukrainian New Age Quartely*, 1900, No 12. P. 441–449. (in Ukraine)
 13. Science Art and Literature Vienna “Sich”-society. Quarterly. *Ruslan*, 1908. 11 (27). October. P. 3. (in Ukraine)
 14. New Editions 40-th Anniversary of “Sich”-society // *Dilo*, 1909, No 241, 26 (13). October. P. 3. (in Ukraine)
 15. New Editions, Review. “Sich”-societys miscellany. // *Dilo*, 1909, No 241, 26 (13). October, P. 3. (in Ukraine)
 16. Patsay T. Zenon Kuzelia: life and ethnology activity *Zenon Kuzelia: zhyttia i narodoznavcha diialnist*. Lviv: Bona, 2013. 252 p. (in Ukraine)
 17. Rudnicki A. O współczesnej muzyce. *Sygnaly: miesiecznik: sprawy społeczne, literatura, sztuka*. 1934, N 4 -5, 1.III. P. 13–14. (in Ukraine)
 18. Contemporary Ukrainian Music. *Ukrainian Wissenschaft Quarterly in Berlin*. 1934. No 2 (9). February 25. P. 4 -6. (in Ukraine)
 19. In half centuries competition. The selected Letters to Kyril Studynsky (1891–1941). *Upivstolitnikh zmahanniakh: Vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891–1941)* / Ed. O. Hayova, U. Yedlinska, H. Svarnyk. Kyiv: Naukova dumka, 1993. 708 p. (in Ukraine)
 20. Hmil O. [Khmil O.] Zenon Kuzelia (1882–1952): Bibliographic Index. *Zenon Kuzelia (1882–1952): Bibliografichnyi pokazhchik*. Lviv: Lviv Stephanyk Scientific Library, 2016 [Lviv: LNNB im. V. Stefanyka, 2016]. 440 p. (in Ukraine)
 21. Our Life Chronicle // *Young Ukraine*, 1901, No 8-9, p. 359 -361. (in Ukraine)
 22. Chronicles of Taras Shevchenko Scientific Society [*Khronika NTSh.*]. 1907, Ed. IV, Issue.32. (in Ukraine)
 23. Chronicles of Taras Shevchenko Scientific Society. 1906, Ed.. I. Issue. 25. (in Ukraine)
 24. Chronicles of Taras Shevchenko Scientific Society. 1906. Ed. IV. Issue. 28. (in Ukraine)
 25. Shtunder Z. Stanislav Liudkevych: life and work. Vol. 1 (1879–1939). Lviv: Binar-2000, 2005. [Lviv: PP «Binar-2000», 2005]. 636 p. (in Ukraine)
 26. Shtunder Z. Stanislav Liudkevych: life and work. Vol. 1 (1939 – 1979). Lviv: Missioner, 2009. 360 p. (in Ukraine)
 27. The Anniversary of Vienniese “Sich” Society. *Ruslan*, 1908, 11 (24) March. P. 2–3. (in Ukraine)

ДОДАТОК

ЛИСТИ ЗЕНОНА КУЗЕЛІ ДО СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА

№ 1

Відень, дня 9. XII. 1908.

Ч. 366/08

До Високоповажаного Пана
Дра С. Людкевича
в Перемишлі

Славний Пане Товаришу!

Відношу ся до Вас в справі нашого «Альманаха»¹, який як вже Вам відомо, появив ся тамтого місяця.

Поперед усього дякую Вам дуже за відступленє до уміщення Вашої чудової композиції², що стала прикрасою нашої Збірки, прийнятої загально дуже прихильно. При тім одначе, хоч як мені се прикро, прошу Вас дуже о частинне покриття накладу і відбитки, які Ви собі казали зробити, а також по змозі і о надіслання передплати. Наше фінансове положенє дуже прикре, платити треба на всі боки, а гроші впливають дуже флегматично і ледво вистарчають на покритє біжучих видатків, як експедиція, посилки, кореспонденція і т. д. Тимчасом друкарня і переплетна чекають на нас з великим кількатисячним рахунком, який ми, хоч чи не хоч, мусимо вирівнати.

З огляду на се сподіваємо ся, що Ви будете так ласкаві і надішлете нам належитість за відбитку і за часть накладу у квоті 40 К та не пожалуєте кілька корон на передплату.

Очікуючи приходу грошей як спасеня, здоровлю щиро

I/1 Miv-Bibliothek

Львівський меморіальний музей Станіслава Людкевича (далі ЛММСЛ). – Автограф чорним чорнилом з обох сторін бланку «Українське академічне товариство «Січ» у Відні» (29x22,7 см) з поміткою рукою З. Кузелі «Редакц. комітет «Альманаха». Аркуш зі слідами позовжнього і поперечного згинів, внаслідок яких посеред аркуша утворилась невелика дірка.

№ 2

(до Музичного Товариства ім. М. Лисенка)

Берлін, 1.XII. 25.

Хвальне Товариство!

Витаючи сердечно появу Вашого журналу³, прошу ласкаво надсилати його в обмін і для рецензії на адресу: Berlin-Charlottenburg Suarezol. 46. Вдячний буду і за надсилання інших Ваших видань, які будуть відповідно згадані або поговорені в славенському відділі «Prager Vene» в «Zeitschrift zur Musik» у Липську і в «Zeitschrift

¹ Йдеться про видання: «Січ» (1868-1908) альманах в пам'ять 40-их роковин основаня товариства «Січ» у Відні / Зібрали і видали Др. Зенон Кузеля і Микола Чайківський. У Львові, 1908.

² У додатках до альманаху «Січ» було опубліковано солоспів С. Людкевича «День і ніч падають сніги» (до слів Богдана Лепкого).

³ Йдеться, очевидно про неперіодичні видання «Музичний листок», що під редакцією С. Людкевича як видання Музичного товариства імені М. Лисенка вийшов 1925 р. з нагоди столітніх роковин смерті Дмитра Бортнянського.

für slav. Philologie», яких я є сталим співробітником. П. Людкевичеві сердечний привіт! З глибоким поважанням

Др. Зенон Кузеля

ЛММСЛ. – Автограф чорним чорнилом на поштової картці (9,2x14,2 см), адресованій польською мовою С. Людкевичу до Львова на Шашкевича, 5.

№ 3

Berlin, den 3. IV 1934

Дорогий Пане Докторе!

Дякую Вам за лист та за надіслані матеріали до справи статті д. А. Рудницького в «Сигналах»⁴. Я прочитав усе з інтересом і згідний вповні з Вами, що для чужих, у чужому органі, треба писати про своїх з як найбільшою обережністю й об'єктивністю. З цього й виходив я, коли п. Рудницький приїхав до нас з викладами⁵ й запропонував нам до вибору теми на публичний виклад для німецької публіки дві теми: 1) про нашу нар. пісню й її гармонізацію й обробітки і 2) про сучасну укр. музику, – й вибрав саме тему першу, в якій було мало «критики», а більше інформації. Другий виклад про сучасну укр[аїнську] музику відбувся, саме ради «критики» в самому Інституті (не на університеті), по українськи для української публіки й тому не міг мати більшого відгону: до того ще і нашої публіки явилось тоді не багато.

На тому скінчилися виклади д. Рудницького. Ваші інформації возьмемо на будуче під увагу, а крім цього дуже радо використаємо Ваш майбутній побут у Німеччині, щоб про подібну тему поінформувати німецький загаль Вашими устами. В кожному разі просимо надсилати нам для Інституту Ваші музичні публікації, щоб тутешні кола мали відповідний матеріал для студій, а поки-що в нашій бібліотеці маємо тільки видання Оренштайна й Ярославенка.

Щиро здоровлю й прошу привітати від мене д[иректора] Барвінського та других знайомих. Ваш Зенон Кузеля.

Коли приїдете до нас? Незвичайно буду радий, коли зможемо скоро побачитись.

ЛММСЛ. – Автограф чорним чорнилом з двох сторін одного пожовклого аркуша (28,3x22,3 см) – бланку «Ukrainisches Wissenschaftliches institut in Berlin» («Українського Наукового Інституту в Берліні»). Листок зі слідами поздовжнього і поперечного згинів.

⁴ Йдеться про публікацію: Rudnicki A. O współczesnej muzyce. *Sygnaly* : miesięcznik: sprawy społeczne, literatura, sztuka. 1934. N 4–5. 1. III. S. 13–14. «Матеріалами», які надіслав С. Людкевич, очевидно були публікації галицьких композиторів у відповідь на статтю А. Рудницького, такі як: Барвінський В. В обороні доброго імені нашої музичної традиції (відповідь на статтю Антона Рудницького «O współczesnej muzyce» в «Sygnaly»). *Новий час*. 1934. № 63. 21 березня. С. 2–3; № 64. 22 березня. С. 2–3; Нижанківський Н. Шляхи розвитку української музики (у відповідь п. Антонові Рудницькому). *Діло*. 1934. № 76. 23 березня. С. 3–4; № 77. 24 березня. С. 3–4.

⁵ Виклади А. Рудницького відбулися 9 лютого 1934 в залі університету і 16 лютого 1934 в залі Українського Наукового Інституту в Берліні. Про це дивись публікації: Дрібні вісти. *Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні*. 1934. № 1 (8). 25 січня. С. 8; Сучасна українська музика. *Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні*. 1934. № 2 (9). 25 лютого. С. 4–6.

Yakym Horak. Zenon Kuzelia & Stanislav Liudkevych: The History of Collaboration.

The article deals with the history archives of life-long collaboration of Ukranian linguist, historian, bibliographer, journalist, ethnographer Zenon Kuzelia and Stanislav Liudkevych. The interim of their studies in Lviv University are the subject of research studies, their Academic Society Studies, collaboration in Taras Shevchenko Scientific society, as well as Ethnomusicological Studies' group, Rozdolsky-Liudkevych publication compendium edition, the 'Sitch' Wissenschaft anniversary overview in Vienna, the composer's Belle Lettres overview. The Kuzelia review letters of Liudkevych, the historical concert's eclait letters of Liudkevych works performance. Appended is the unabridged publication of Kuzelia to Liudkevych Belle letters (3 in all).

Keywords: *Zenon Kuzelia, Stanislav Liudkevych, "Academic fraternity", Ukrainian University in Lviv, Ethnomusicological Studies' group of the Taras Shevchenko Scientific society, "Sitch" Student's Society in Wien, Ukrainisches Wissenschaftliches institut in Berlin, Anton Rudnytsky.*

